

TASHQI SIYOSATDA IQTISODIY SANKSIYALARNING O'RNI VA SAMARADORLIGI (AQSH MISOLIDA)

Xudoyberganova Dilnoza Komiljon qizi
Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti
"Siyosatshunoslik" kafedrasida o'qituvchisi
Email: dilnozakhudayberganova0@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20824343>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-iyun 2026 yil
Ma'qullandi: 22-iyun 2026 yil
Nashr qilindi: 24-iyun 2026 yil

KEYWORDS

sanksiyalar, sanksiyalar
siyosati, xalqaro munosabatlar,
tashqi siyosat, xalqaro huquq,
iqtisodiy bosim, xalqaro
xavfsizlik, diplomatiya.

ABSTRACT

Ushbu maqolada sanksiyalar siyosatining xalqaro munosabatlardagi o'rni va ahamiyati, xususan, AQShning ushbu vositadan tashqi siyosatda foydalanish amaliyoti tahlil qilinadi. Sanksiyalarning vujudga kelish tarixi, xalqaro huquqdagi mazmuni hamda davlatlar tashqi siyosatining muhim vositasi sifatidagi roli yoritilgan. Shuningdek, iqtisodiy sanksiyalarning maqsadlari, turlari, qo'llash mexanizmlari va ularning siyosiy hamda iqtisodiy oqibatlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda AQSh sanksiyalar siyosatining shakllanishi va uning xalqaro xavfsizlikni ta'minlash, davlatlar xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatish hamda geosiyosiy manfaatlarini ilgari surishdagi o'rni tahlil etilgan. Natijada, sanksiyalar zamonaviy xalqaro munosabatlarning muhim instrumentlaridan biri bo'lib, ularning samaradorligi siyosiy, iqtisodiy va xalqaro omillarga bog'liq ekanligi asoslab berilgan.

Sovuq urush tugaganidan keyin zamonaviy jahon tartibotining tuzilishi haqidagi bahs-munozaralar eng muhim masalalardan biriga aylandi. Bu masalaning ham ilmiy, ham siyosiy jihatlar mavjud. Bir guruh olimlar AQSH boshchiligidagi bir qutbli dunyo tartiboti deyishsa, boshqalari esa ko'p qutbli degan qarashlarni ilgari surishadi. Tarixan davlatlar o'rtasida ziddiyatli vaziyatlar yuzaga kelganida qonunni buzgan ishtirokiga nisbatan jazo choralari qo'llanilgan.

Sovuq urush davrida AQSh va G'arb koalitsiyasi mamlakatlarining sanksiyalar siyosati sezilarli natijalarga olib kelmagan, chunki ikki qutbli dunyoda ma'lum bir mamlakatni iqtisodiy yoki siyosiy jihatdan sezilarli darajada cheklashning imkoniyati bo'lmagan. Biroq, Sovuq urushning tugashi va ikki qutbli dunyoning qulashi bilan vaziyat o'zgardi, global gegemon AQSh va g'arb davlatlari yana bir bor yanada samaraliroq sanksiyalarni qo'llash imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bunday cheklovlardan eng ko'p Eron aziyat chekdi, u o'z jamiyati va iqtisodiyotini tashqi iqtisodiy, siyosiy va texnologik blokada sharoitida yashashga moslashtirishga majbur bo'ldi. Bugungi kunda esa Rossiya Federatsiyasiga ham ko'plab sanksiyalar qo'llanilib kelinmoqda.

1920-yilda “sanksiyalar” tushunchasi xalqaro huquqda mustahkamlandi. Birinchi jahon urushidan keyin yirik davlatlar shunga o‘xshash qon to‘kilishlarning oldini olish va xalqaro kollektiv xavfsizlik tizimlarini yaratish yo‘llarini izladilar [1]. Millatlar Ligasi xalqaro siyosatning muhim elementiga aylandi, sanksiyalarni bir tomonning boshqa tomonning ichki va tashqi siyosatining turli elementlari bilan kelishmovchiligi siyosati sifatida tushundi. Natijada, sanksiyalarni bekor qilish uchun boshqa tomon bu elementlarni o‘zgartirishi kerak. Sanksiyalarning asosiy turlari iqtisodiy va siyosiy bo‘lib, madaniy, ilmiy va boshqa cheklovlar bilan to‘ldirildi. Zamonaviy xalqaro huquqda “sanksiyalar”ni BMT Xavfsizlik Kengashi tomonidan Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomi asosida ko‘riladigan majburlash choralari sifatida belgilash ustunlik qiladi [2].

ASOSIY QISM

Ma‘lumki, sanksiyalar xalqaro savdoning bir ishtirokchisi tomonidan boshqa bir ishtirokchiga nisbatan uning siyosiy yo‘nalishini o‘zgartirishga majbur qilish maqsadida qo‘llaniladi. Biroq, agar sanksiyalar siyosiy majburlash vositasi sifatida emas, balki iqtisodiy nuqtai nazardan ko‘rib chiqilsa, ularning samaradorligi sanksiya qo‘llanayotgan tomonga yetkazilgan iqtisodiy zarar darajasi bilan baholanishi lozim.

Iqtisodiy sanksiyalar Qo‘shma Shtatlarning majburlash diplomatiyasining asosiy elementi bo‘lib, tashqi siyosat maqsadlariga erishish uchun iqtisodiy hamkorlikka cheklovlar qo‘llash sifatida ta‘riflanishi mumkin. “Sanksiyalar paradoksi: iqtisodiy majburlash va xalqaro munosabatlar” monografiyasi muallifi D. Drazner ularni iqtisodiy aloqalarni uzish yoki uzish tahdidi orqali amalga oshiriladigan va siyosiy maqsadlarga erishishga qaratilgan iqtisodiy majburlash sifatida tasniflaydi [3]. AQSh Xalqaro Savdo Komissiyasi iqtisodiy sanksiyalarni “tashqi siyosat yoki milliy xavfsizlik sabablari tufayli Qo‘shma Shtatlar tomonidan xorijiy davlatlar yoki subyektlarga nisbatan joriy etilgan iqtisodiy faoliyatga cheklovlar” deb ta‘riflaydi [4].

Odatda iqtisodiy sanksiyalar Qo‘shma Shtatlar uchun yadroviy qurolni tarqatmaslik rejimini saqlab qolish va harbiy texnologiyalar hamda ikki tomonlama maqsadlarda ishlatiladigan tovarlar eksportini nazorat qilish vositasi sifatida ayniqsa muhim bo‘lib kelgan. Ommaviy qirg‘in qurollari tarqalishining oldini olish bo‘yicha AQSh strategiyasining bir qismi sifatida iqtisodiy sanksiyalar quyidagi funksiyalarni bajaradi: Qo‘shma Shtatlardagi jamoatchilik va manfaatdor guruhlarini ma‘muriyatga qonunbuzar davlatni jazolashga bosim o‘tkazishga ishontirish; qurol tarqatuvchi davlatni qurol sotib olish sohasidagi keyingi harakatlardan qaytarish; yadroviy qurilmalarni takomillashtirishning texnologik imkoniyatlarini cheklash; qonunbuzar davlatni yadroviy dasturidan voz kechishga majburlash [5].

Ayrim mamlakatlarga qarshi qo‘llanilgan muhim xalqaro sanksiyalarga misol sifatida 1973-yilda arab neft eksportchilariga qarshi sanksiyalarni keltirish mumkin. Arab mamlakatlari Isroilga xalqaro yordamni to‘xtatishga harakat qilishdi. Neft embargosi eksportchilarning o‘zlari uchun muammolarga olib keldi, ular uchun uglevodorod eksporti milliy byudjetlarining katta qismini tashkil qilar edi. Yadro qurolini tarqatmaslik uchun esa iqtisodiy sanksiyalarni qo‘llash konsepsiyasini tubdan o‘zgartirishga olib kelgan voqealar biri

2001-yil 11-sentyabrda Qo'shma Shtatlarga qilingan terroristik hujumlar bo'ldi. O'shandan keyin Jorj Bushning respublikachilar ma'muriyati iqtisodiy sanksiyalarni yadroviy qurollarning tarqalishiga qarshi kurashish va "yovuzlik o'qi" deb nomlangan mamlakatlarda xalqaro terrorizmga qarshi kurashishning asosiy vositasi sifatida ko'ra boshladi.

Yadro qurolining tarqalishiga qarshi maqsadli iqtisodiy sanksiyalar Eron, Shimoliy Koreya va Suriyaga qarshi sanksiyalar rejimlarini ishlab chiqish uchun asos bo'ldi. Shu bilan birga, respublikachilar boshchiligidagi ayrim davlatlarga qarshi sanksiyalar qo'llash yondashuvi o'ziga xos xususiyatga ega bo'ldi: ular bir vaqtning o'zida ushbu davlatlarning demokratiyalashuvini va ularning mavjud siyosiy rejimlarini o'zgartirishni rag'batlantirdi. Shunday qilib, yadro qurolining tarqalishiga qarshi iqtisodiy sanksiyalar inson huquqlari strategiyasining bir qismiga aylandi va Amerika demokratiyasini chet elda targ'ib qilishning ajralmas qismiga aylandi.

2014-2024 yillardagi AQShning Rossiyaga qarshi sanksiyalar siyosatining asosiy maqsadlaridan biri normal tashqi iqtisodiy faoliyat salohiyatini neytrallashtirish va Ukraina masalasida siyosiy yon berishlarga majburlash istagi edi. AQShning Rossiyaga qarshi sanksiyalariga 2014-yilda Qrimning Rossiya tomonidan anneksiya qilinishi bilan bog'liq voqealar sabab bo'lgan [6]. AQSh sanksiyalarining Rossiya iqtisodiyotiga ta'siri turlicha bo'ldi. Rossiya uchun 2014-yildan keyin salbiy tendensiyalar kuzatildi: xorijiy kapitalning yalpi oqimi, iste'mol talabi, investitsiya imkoniyatlari va ish haqining pasayishi, inflyatsiyaning yomonlashishi, xususiy kapitalning chiqib ketishi, real YaIM dinamikasining beqarorligi va boshqa ko'rsatkichlar.

Shunday qilib, AQShning iqtisodiy sanksiyalarni qo'llash bo'yicha faoliyatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, qurollarni tarqatmaslik rejimlarini saqlab qolish AQSh sanksiyalar siyosatining eng muhim maqsadiga aylangan. Eng keng tarqalgan sanksiyalar cheklovlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: aktivlarni muzlatish; Qo'shma Shtatlarga kirishni taqiqlash; ayrim tovarlar guruhlariga eksport cheklovlari; qurol va harbiy texnika yetkazib berishni taqiqlash; AQSh moliya bozoriga kirishni cheklash; AQSh fuqarolari, AQShda ro'yxatdan o'tgan kompaniyalar va ularning filiallariga sanksiya qo'yilgan jismoniy va yuridik shaxslar bilan muayyan turdagi iqtisodiy munosabatlarni amalga oshirishni taqiqlash; va rivojlanishga ko'maklashishga cheklovlar [7]. Sanksiyalar nafaqat davlat va uning muassasalari, yuridik shaxslar va jismoniy shaxslarga, balki xalqaro tashkilotlarga ham qaratilgan. Ikkilamchi sanksiyalar esa asosiy sanksiyalarga duch kelgan subyektlar bilan hamkorlik qilganlik uchun xorijiy shaxslarga nisbatan cheklovlar ham keng qo'llaniladi. Sanksiyalarga rioya qilinishini nazorat qilish uchun AQShda sanksiyalarni buzganlik uchun jarimalar va jarimalar tizimi mavjud.

XULOSA

Tashqi siyosat vositasi sifatida sanksiyalarning samaradorligi ilmiy hamjamiyatda davom etayotgan munozaralar mavzusi bo'lib, bir qator savollarni keltirib chiqaradi, ularning yechimi baholashning obyektivligini va davlatning amaliy faoliyatida sanksiyalardan foydalanish samaradorligini belgilaydi. Xulosa qilib aytganda, AQShning savdo va moliyaviy sanksiyalardan foydalanishi o'zining tashqi siyosat maqsadlariga erishish uchun samarali vosita ekanligini ta'kidlash kerak. Qo'shma Shtatlarning global moliya tizimidagi asosiy roli, dollarning tashqi

savdo operatsiyalari uchun eng keng tarqalgan to'lov vositasi sifatidagi roli va Amerika rezidentlari tomonidan global iqtisodiyotga investitsiyalarning ahamiyati Qo'shma Shtatlarga sanksiyalar rejimlarini o'z qonunchiligidan tashqariga chiqarish imkonini beradi va xalqaro kompaniyalardan Amerika bozoriga kirish huquqidan mahrum bo'lish va global bozorlardan qisman ajralish xavfi ostida AQSh sanksiyalari siyosatiga qat'iy rioya qilishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Белькевич А.А. 2016. Исследование мирового опыта применения экономических санкций во внешней политике. Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки. 1–1: 284–294.
2. Устав ООН // Организация Объединенных Наций. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>
3. Drezner D. The Sanctions Paradox. Economic Statecraft and International Relations: Cambridge University Press, 1999. P,2.
4. Лукьянова А. Санкции по нераспространению во внешней политике США // Экспорт вооружений. 2006. № 6 (ноябрь–декабрь). // URL: http://www.cast.ru/journal/2006/6_nov_dec_01/.
5. Speier R., Chow B., Starr S. Nonproliferation Sanctions. RAND, 2001.
6. Е.А.Батракова, Г.В.Черникова. Особенности и последствия санкционной политики США в отношении России (2014–2024 годы). Вестник ВГУ. Серия: История. Политология. Социология. 2025. № 1.
7. Махмутов Т., Морозов В. и др. 2017. Санкции: всё, что нужно знать о санкциях, их субъектах, объектах и предметах. Инфографика РСМД. Available at: <https://russiancouncil.ru/sanctions>

INNOVATIVE
ACADEMY